

UDK:378:005(067)

Otabek ALIMARDONOV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, PhD
E-mail: otabekalimardonov111@gmail.com

Tarix fanlari doktori, professor R.Murtazayeva tahriri ostida

“AMIR TEMUR DAVLATI TASHQI SIYOSATIDA XALQ DIPLOMATIYASI TAMOYILLARI: TARIXIY TAJIRIBA VA ZAMONAVIY AHAMIYATI”

Annotatsiya

Ushbu maqolada Amir Temur diplomatiyasining tarkibiy qismi sifatida xalq diplomatiyasi tamoyillari tahlil qilinadi. Sohibqiron o'z zamonasida turli elatlar va davlatlar bilan tinchlik, madaniy hamkorlik, ilm-fan va savdo aloqalarini yo'lga qo'ygan bo'lib, bu jarayonlarda xalq omilidan samarali foydalangan. Xalq diplomatiyasining rasmiy bo'lmagan, ammo ta'sirchan yo'nalishlari – madaniy, ilmiy, iqtisodiy va media diplomatiyasi orqali Temur o'zining xalqaro siyosatini barpo etgan. Maqolada tarixiy manbalar va zamonaviy xalqaro munosabatlar nazariyalari asosida ushbu yondashuvlarning bugungi tashqi siyosatda tutgan o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, xalq diplomatiyasi, temuriylar davlati, tashqi siyosat, madaniy diplomatiya, iqtisodiy diplomatiya, media diplomatiya, rasmiy diplomatiya, xalqaro munosabatlar, yumshoq kuch.

“ПРИНЦИПЫ НАРОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВА АМИРА ТЕМУРА: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ И СОВРЕМЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ”

Аннотация

В данной статье рассматриваются принципы народной дипломатии как важная составляющая дипломатии Амира Темура. Великий полководец и государственный деятель наладил культурные, научные и торговые связи с народами Востока и Запада, используя элементы неформальной дипломатии. Особое внимание уделяется таким направлениям, как культурная дипломатия, медийное влияние, научный обмен и экономическое сотрудничество. На основе исторических источников и современных теорий международных отношений в статье раскрывается актуальность дипломатического наследия Темура в контексте внешней политики Узбекистана.

Ключевые слова: Амир Темура, народная дипломатия, государство тимуридов, внешняя политика, культурная дипломатия, экономическая дипломатия, медиадипломатия, официальная дипломатия, международные отношения, мягкая сила.

“PRINCIPLES OF PUBLIC DIPLOMACY IN THE FOREIGN POLICY OF AMIR TEMUR'S STATE: HISTORICAL EXPERIENCE AND CONTEMPORARY SIGNIFICANCE”

Annotation

This article analyzes the principles of public diplomacy as an integral part of Amir Temur's diplomatic legacy. As a visionary leader, Temur established peaceful, cultural, scientific, and trade relations with various nations across the East and West, effectively employing non-official diplomatic tools. The study focuses on cultural diplomacy, media influence, academic exchange, and economic cooperation. Based on historical sources and modern international relations theories, the article explores the relevance of Temur's diplomatic approaches for contemporary foreign policy practices, particularly in Uzbekistan.

Key words: Amir Temur, public diplomacy, Timurid state, foreign policy, cultural diplomacy, economic diplomacy, media diplomacy, official diplomacy, international relations, soft power.

Kirish. Diplomatiya – insoniyat tarixining eng qadimiy siyosiy amaliyotlaridan biri bo'lib, u davlatlar, xalqlar va madaniyatlar o'rtasida muloqot, hamkorlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, diplomatiyaning maxsus turi hisoblanadigan xalq diplomatiyasi bugungi kunda an'anaviy rasmiy diplomatiyani to'ldiruvchi va boyituvchi muhim ijtimoiy-siyosiy vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv orqali xalqlar, ziyolilar, madaniyat va san'at namoyandalari, ommaviy axborot vositalari, nodavlat tashkilotlar xalqaro aloqalarda faol subyektga aylanib bormoqda.

Xalq diplomatiyasining tarixiy ildizlarini izlar ekanmiz, Amir Temur faoliyati ushbu fenomenning erta

shakllaridan biri sifatida alohida e'tiborni tortadi. Temur kabi sohibqironning tug'ilishi nafaqat o'sha zaminda, balki butun Yevropa va Osiyo davlatlarining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida tub burilish sodir etdi.

Sohibqiron o'zining tashqi siyosiy strategiyasida nafaqat rasmiy elchilar, balki ziyolilar, savdogarlar, olimlar, me'morlar, san'atkorlar va boshqa ijtimoiy guruhlar orqali ham ko'p qirrali diplomatik aloqalarni amalga oshirgan. Uning madaniy va ilmiy aloqalarni qo'llab-quvvatlashi, xalqaro savdo yo'llarini kengaytirishi, dinlar va madaniyatlararo muloqotga sharoit yaratgani xalq diplomatiyasining amaliy ko'rinishlari sifatida talqin etilishi mumkin.

Xalq diplomatiyasi bugungi globallashuv sharoitida milliy manfaatlarni ilgari surishda, madaniy o'zaro tushunishni shakllantirishda va yumshoq kuch siyosatini amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, xalq diplomatiyasining tarixiy ildizlarini o'rganish, ayniqsa o'zbek diplomatiya tarixining yuksak cho'qqilaridan biri – Amir Temur faoliyatini tahlil qilish nihoyatda muhimdir. Sohibqiron nafaqat zabardast sarkarda, balki tajribali diplomat, murakkab xalqaro aloqalarni olib borgan siyosatchi sifatida ham ajralib turadi. Xususan, Temur va Fransiya qiroli Karl VI o'rtasidagi diplomatik yozishmalar, madaniy aloqalar va savdo yo'llari orqali amalga oshirilgan muloqotlar tarixiy xalq diplomatiyasining ilk ko'rinishlaridan biridir. Mazkur maqolada ana shu jarayonlar xalq diplomatiyasi tamoyillari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Bugungi globallashuv davrida O'zbekistonning xalqaro siyosiy strategiyasini takomillashtirishda Amir Temur diplomatik merosining tarixiy ahamiyatini qayta baholash va uni zamonaviy xalq diplomatiyasi konsepsiyasi bilan uyg'un holda o'rganish dolzarb vazifalardan biridir. Ushbu maqola aynan shu vazifani bajarishga – ya'ni Amir Temur diplomatiyasida xalq diplomatiyasiga xos bo'lgan tamoyillarni tahlil qilishga, ularning bugungi xalqaro siyosiy amaliyotdagi o'rini aniqlashga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Amir Temur diplomatiyasi va xalq diplomatiyasining tarixiy ildizlari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar ikki asosiy manba guruhiga bo'linadi: tarixiy-badiiy manbalar va zamonaviy ilmiy-nazariy adabiyotlar. Har ikkala yo'nalish ham Sohibqironning xalqaro munosabatlarga oid faoliyatini turli nuqtai nazardan talqin etadi.

Tarixiy manbalar ichida, eng avvalo, "Temur tuzuklari" asari alohida o'rin tutadi[1]. Ushbu asarda Temurning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi maslahatlarga asoslangan yondashuvi, harbiy yurishlar oldidan o'tkazilgan kengashlar, xalq bilan bevosita muloqotga urg'u berilgani ko'rsatiladi. Bu holatlar bugungi xalq diplomatiyasining ilk shakllari sifatida talqin etilishi mumkin. Shuningdek, Ibn Arabshoh, De Klavixo va boshqa zamondosh manbalarda Temurning tashqi siyosati, elchilarni yuborish tartibi, marosimlardagi protokolga amal qilinishi haqida batafsil ma'lumotlar mavjud.

Zamonaviy tadqiqotlar orasida R. Nelson, S.R. Moralez, N. Zohidov va Z. Abdullayevlarning ishlarida Amir Temurning xalqaro aloqalarni yuritish uslubi, madaniy va iqtisodiy diplomatiyaga qo'shgan hissasi chuqur yoritilgan. Ayniqsa, Richard Nelsonning Amir Temurni "madaniyatlararo ko'priq quruvchi" sifatida baholashi xalq diplomatiyasining zamonaviy talqinlari bilan uyg'unlashadi. Shu bilan birga, S.R. Moralez tomonidan e'tirof etilganidek, Temur diplomatiyasida "yumshoq kuch" (soft power) unsurlari yaqqol ko'zga tashlangan – ayniqsa, savdo aloqalari, dinlararo bag'rikenglik va elchilar orqali axborot tarqatish tizimida.

"Amir Temur va Fransiya" (A. Saidov va L. Keren) kitobi o'zbek va fransuz manbalari asosida Amir Temurning Yevropa bilan olib borgan diplomatik aloqalarini yoritadi[1]. Mualliflar XIV–XV asrlarda Fransiya Sharqqa bo'lgan qiziqish kuchaygani, temuriylar faoliyati esa bu jarayonni tezlashtirganini ko'rsatadi. Kitobda Temur davrida xalqaro elchilar, savdogarlar, diniy vakillar, san'atkorlar va olimlar orqali shakllangan ko'p qirrali aloqalar yoritilgan. Shuningdek, Parijda tashkil etilgan "Temuriylar tarixi va san'atini

o'rganish" uyushmasi, La Timuride byulleteni, Klavixo yozishmalari va L. Kerenning izlanishlari bugungi zamonaviy xalq diplomatiyasi amaliyotiga yaqinlashadi. Asarda Yevropa va O'rta Osiyo madaniyatlari o'rtasida ko'priq vazifasini bajargan bu tarixiy muloqotlar keng yoritilgan.

Biroq ayrim tadqiqotlarda Amir Temur diplomatiyasining xalq bilan bevosita aloqador jihatlari yetarli darajada chuqur tahlil qilinmagan. Xalq diplomatiyasi atamasi ko'p hollarda zamonaviy kontekstda qo'llanilgan bo'lsa-da, uning tarixiy ildizlari, xususan, Temuriylar davrida shakllangan amaliyotlar bilan uzviy bog'liqligi ilmiy izlanishlarda hali to'liq ochib berilmagan.

Shu bois, ushbu maqola tarixiy manbalar va xalqaro aloqalar nazariyalari asosida Amir Temur diplomatiyasining xalq diplomatiyasiga oid jihatlarini tizimli tahlil qilishni maqsad qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslanadi:

Tarixiy-komparativ tahlil – Temuriylar davridagi diplomatik faoliyatni zamonaviy xalq diplomatiyasi modeli bilan qiyoslash;

Manbaviy tahlil – Amir Temur va Karl VI o'rtasidagi yozishmalar, De Klavixo kundaligi va fransuz sharqshunoslarining ishlari asosida xalq diplomatiyasiga oid dalillarni ajratib ko'rsatish[2];

"Soft power" nazariyasi – Temurning kuch va madaniyat uyg'unligiga asoslangan siyosatini Joseph Nye nazariyasi bilan bog'lash[3];

Madaniyatlararo kommunikatsiya yondashuvi – Sharq va G'arb o'rtasidagi o'zaro tushunish va do'stlikni xalq diplomatiyasi kontekstida talqin qilish.

Tahlil va natijalar. Amir Temur bir yuz ellik yillik qaramlikdan so'ng - o'zbek milliy davlatchiligining mustaqilligini tiklagan, mamlakat va mintaqalarni birlashtirgan, o'z zamonasi uchun dunyo miqyosidagi taraqqiyparvar markazlashgan davlat boshqaruvi tizimini yaratgan.

Amir Temur va temuriylar davri diplomatiyasi dunyo hamjamiyati bilan uyg'unlikda rivojlangan va o'zida o'sha zamon xususiyatlarini yaqqol aks ettirgan. Shuni alohida ta'kidlash joizki, o'sha vaqtda Markaziy Osiyo jahon diplomatiyasining markaziga aylangan. Tabiiyki, Sharq diplomatiyasi o'zining alohida jihatlarini bilan bu boradagi g'arb an'analaridan sezilarli darajada ajralib turgan. Osiyo diplomatiyasining yorqin sahifalaridan biri Amir Temur faoliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Sohibqironning Bosfor ko'rfazidan tokim Tyan-Shan tog'larigacha, Uraldan Hind okeaniga qadar yastangan ulkan saltanatini boshqarish, bu keng hududlarda joylashgan turli mamlakatlarni yagona davlatga birlashtirish va samarali siyosat yuritish uchun nainki shavkatli davlat arbobi, jasur sarkarda, ayni chog'da moxir diplomat sifatida ham beqiyos salohiyatga ega bo'lish taqozo etilgan.

Amir Temur diplomatiyasining mazmuni mohiyatini va ahamiyatini 4 ta davr kesimida ko'rib chiqish mumkin. Avvalo, sohibqiron o'zidan oldingi davr sharq hukmdorlarining diplomatiya san'atidan yaxshigina xabardor bo'lgan.

U diplomatiya ilmini chuqur egallagan olim edi. Tug'ma diplomatik noyob qobiliyat esa Amir Temurning yirik saltanat tuzushiga katta omil bo'lib xizmat qildi. Amir Temur diplomatiyasiga xos xususiyatlardan yana biri shuki, u raqiblarga yozgan xatlarida odatda sharqona odob-axloq va asrlar mobaynida qaror topgan udumlardan chekinmagan.

Ikkinchidan, o'z davrining yetuk davlat arbobi va diplomati sifatida sharq va g'arb dunyosi uchun ulkan ishlarni amalga oshira oldi. Sohibqiron Amir Temur diplomatik munosabatlarda tashabbus ko'rsatib, xalqaro aloqalarni rivojlantirishga intilgan. O'zining diplomatik aloqalari, hatti-harakatlari bilan Amir Temur o'z davrida mavjud bo'lgan diplomatiya ilmini umuminsoniy g'oyalar, yuksak axloqiy fazilatlar bilan boyitdi. Uning shakli, etikasi, mazmunini go'zallashtirib, o'z davri darajasidan yuqoriga olib chiqdi. Muxtasar qilib aytganda Markaziy Osiyo diplomatiya maktabiga asos soldi.

Uchinchidan, o'zidan keyingi temuriy shahzodalar uchun ulkan diplomatik tajriba amaliyotini qoldirdi. Uning diplomatik donologini o'g'li Shohrux muvaffaqiyatli davom ettira olgan.

To'rtinchidan, hozirgi davr O'zbekiston tashq siyosati va diplomatiyasi uchun salmoqli ilmiy-amaliy meros qoldirgan. Uning Osiyo va Yevropa mamlakatlari hukmdorlari bilan olib borgan diplomatik aloqalari zamonaviy O'zbekiston tashqi siyosatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. U o'z davrida bugungi kunda zamonaviy diplomatiyaning bir qancha turlaridan unumli foydalangan, ularning ko'pchiligini o'z yaratgan va isloh qilgan.

Bugungi kunda davlatlar o'rtasida muhim ahamiyatga ega bo'gan rasmiy diplomatiya aloqalarining nozik jihatlari ham aynan Temur sharofati bilan yanada go'zallashgan. Avvalo shu haqida ya'ni Amir Temur davlatining rasmiy diplomatiyasiga to'xtalsak.

Amir Temurning rasmiy diplomatiyasi. Bu borada Amir Temur xalqaro diplomatiya etikasiga qat'iy rioya etgan. Uning saltanati devonida maxsus diplomatiya korpusi tuzilgan bo'lib, unga har tomonlama ma'lumotli va bir necha tillarni yaxshi bilgan kishilar kirgan. Ularga Sohibqironga turli mamlakatlardan kelgan vakillar bilan muzokara olib borish ishlari yuklatilgan.

Amir Temur boshqa hukmdorlarga elchilar yuborarkan, ularga yuklatilgan vazifaning ahamiyatiga qarab o'z nomidan ish ko'ruvchi bunday odamlarning e'tiborli, el-yurt ichida tanilgan, aql va zakovatli bo'lishiga katta e'tibor bergan. Sohibqiron elchilarni tanlashda g'oyat ehtiyotkorlik ko'rsatgan, o'z a'yonlari ichidan eng sadoqatli, bilimdon va hushyor kimsalarnigina bu ishga loyiq ko'rgan.

De Klavixo bu davrda har bir sohaga katta e'tibor berilgani, rasmiy marosimlardagi mukammallik va go'zallik haqida o'z "kundalik"larida hayratlanib yozgan edi[4].

Amir Temur diplomatiyasida elchilik munosabatlari faqat siyosiy vosita bo'lmay, balki ilm-fan, din, san'at va savdo orqali xalqlarni yaqinlashtiruvchi muloqot shakliga aylangan. Temur Karl VI ga yuborgan elchilari orqali o'z davlati haqidagi axborotlarni, madaniy g'oyalarni Yevropaga yetkazgan. Ayni vaqtda Yevropadan kelgan elchilar Temur saroyining ochiqligi, savdo va ilm-fanga bo'lgan munosabatidan hayratlangan.

Fransiya Qiroli Karl VI ning yozishmalaridan shu narsa ma'lumki, XIV va XV asrlardayoq mamlakatlarimiz o'rtasida mustahkam siyosiy, iqtisodiy, madaniy aloqalarni o'rnatish zarur deb hisoblangan. Bu tarixiy yozishmalar rasmiy diplomatiya bilan bir qatorda, madaniy diplomatiya, xalqlar do'stligi va ko'p qirrali xalqaro munosabatlarning shakllanganidan dalolat beradi.

Xalq diplomatiyasining asosiy belgilari bo'lmish – norasmiy aloqalar, do'stlik, madaniy hamkorlik, savdo erkinligi, dinlararo bag'rikenglik – Temur siyosatida izchil ko'zga tashlanadi. Klavixoning qaydlariga ko'ra, Samarqand Temur davrida xalqaro savdo, diplomatiya va ilmiy almashinuv markaziga aylangan. Bu – zamonaviy xalq diplomatiyasining mohiyatiga to'la mos keladi.

Temuriylar davridagi tarixiy muloqotlar XX-XXI asrda Yevropa, ayniqsa Fransiya da temurshunoslikning shakllanishiga xizmat qilgan. L. Keren, J. P. Roux kabi olimlar orqali bu tarixiy meros zamonaviy xalq diplomatiyasining vositasiga aylandi. Bu bugungi O'zbekiston tashqi siyosatida, xususan, YUNESKO doirasidagi madaniy muloqotlarda ham yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Amir Temur davlati xalq diplomatiyasi. Amir Temur o'z zamonasining boshqa hukmdorlaridan ancha ilgari ketgan zukko davlat rahbari sifatida o'z tashqi siyosatida diplomatiyaning nozik turlaridan biri bo'lgan xalq diplomatiyasidan ham unumli foydalangan. Amir Temur tashqi siyosatida qoni, irqi, dini, mafkurasi turli bo'lgan sharq va g'arb davlatlari bilan tinchlik va hamkorlik aloqalarini o'rnatib, bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etgan Yevroosiyo, integratsiya g'oyasining tamal toshlarini qo'ygan. U musulmon sharqidan g'arbga do'stona niyatda qo'l uzatgan birinchi dastlabki davlat arbobi edi. Olimlar Amir Temurning bu ishlarini "dostona qo'l cho'zish siyosati" deb nomlashgani ham bejiz emas. Shuningdek, u tashqi ishlarni yuritishda turli millat va elat vakillaridan ham unumli foydalangan.

Amir Temur va uning shaxsi bugungi O'zbekistonning zamonaviy davlatlar va xalqlar bilan xalq diplomatiyasini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda Amir Temur tarixini o'rganishga bo'lgan qiziqish yanada kuchayib bormoqda. Fransiya da Temuriylar tarixi va san'atini o'rganish hamda fransuz-o'zbek madaniy aloqalari uyushmasi, Ispaniya da esa, "Klavixo - Amir Temur" Ispaniya-O'zbekiston do'stlik uyushmasi faoliyat olib borayotgani, Parijda maxsus «Temuriylar» («La Timuride») nomli byulleten chop etilayotgani buni yana bir bor isbotlaydi.

O'zbekistonda 1996 yilda tashkil etilgan Xalqaro Amir Temur xayriya jamg'armasi taniqli davlat arbobi va sarkarda, ilm-fan va madaniyat homiysi Amir Temurning jahon madaniyati va tarixiga qo'shgan ulkan hissasini o'rganish, tartab qilish, uning nomi bilan bog'liq, nodir me'moriy yodgorliklarni ta'mirlash va asrashga yordam berish, Amir Temur va temuriylar merosini o'rganayotgan xalqaro tashkilotdir.

Amir Temur va xalq diplomatiyasi mavzusida o'tkazilgan turkum tadbirlar

Tadbirlar nomi va o'tkazilgan sanasi	Tadbir tashkilotchilari, maqsadi, ishtirokchilar soni
2017-yil 9-aprel "Amir Temur va Temuriylar davlatida xalq diplomatiyasining roli" mavzusida ilmiy-amaliy anjuman	Do'stlik jamiyatlari kengashi, O'zRFA Temuriylar tarixi davlat muzeyi, 100 dan ortiq ishtirokchi
2018-yil 9-aprel, "Amir Temur va Temuriylar davlatida xalq diplomatiyasining roli" mavzusida ilmiy-amaliy anjuman[5].	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va horijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi hamda O'zRFA Temuriylar tarixi davlat muzeyi, 100 dan ortiq ishtirokchi
2019-yil 9-aprel, "Amir Temur va temuriylar davlatida xalq diplomatiyasining ahamiyati" mavzuida davra suhbat[6].	O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va horijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi hamda O'zRFA Temuriylar tarixi davlat muzeyi, 80 dan ortiq ishtirokchi

	2019 yil 22 aprel, A.Temur tavalludi munosabai bilan Shahmat chempionati	AQSHning Chikago shahridagi "O'zbek-Amerika" assotsiatsiyasi, 50 ga yaqin ishtirokchi
	2024 yil 8 aprel, "Amir Temur va Temuriylar davrida madaniy va iqtisodiy diplomatiya" mavzusida davra suhbat[7]	Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti, 100 dan ortiq ishtirokchi

Sohibqironning oqilona va odilona siyosati tufayli xalq bilan davlat o'rtasida o'zaro hamkorlik, bir-birini qo'llab-quvvatlash yuzaga kelgan... xalq esa bunga javoban Amir Temur olib borgan siyosatni qo'llab-quvvatlab, saltanat qonun-qoidalariga rioya etgan. Bu fikr Temurning siyosiy barqarorlikni faqat kuch bilan emas, balki xalq bilan muloqot va ishonch orqali ta'minlaganini ko'rsatadi. Aynan ushbu jihatlar xalq diplomatiyasining tarixiy ko'rinishi hisoblanadi.

Amir Temurning ichki va tashqi siyosatida xalq diplomatiyasining quyidagi jihatlari keng qo'llanilganligini ko'rish mumkin.

Xalq bilan doimiy aloqada bo'lishi;

Elchilar va bilimdonlar orqali xalqaro aloqalarni yuritishi;

Madaniy diplomatiyani yo'lga qo'yishi;

Yevropa bilan o'zaro yozishmalar va ilmiy hamkorlikni boshlashi;

Zamonaviy diplomatik almashuvlar (Fransiya – O'zbekiston) orqali tarixiy merosni xalq do'stligiga aylantirish.

Amir Temur davlatida madaniy diplomatiya. Amir Temur davridagi madaniy diplomatiya faqat rasmiy siyosat emas, balki xalqlarni yaqinlashtiruvchi vosita sifatida ham xizmat qilgan. Bu xalq diplomatiyasining muhim asosidir. Amir Temur o'z davrida mamlakatlar va xalqlar o'rtasida madaniy diplomatiyani rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. Richard Nelson haqqoniy ravishda Amir Temur saltanatga faqat bir madaniyatni majburan kiritmasdan, aksincha, turli madaniyatlarni qo'shib bugungacha yashab kelayotgan Yevroosiyo g'oyasini dastlab ishlab chiqqan shaxs ekanligini, madaniyatlararo yaxshigina ko'prik o'rnatganligini (ko'chmanchilar va o'troq xalqlar, mo'g'ullar, turklar, forsiylar) g'arb va sharq o'rtasida ham tahsinga sazovor munosabatlar o'rnatganini aytib o'tgan edi.

Amir Temur diplomatiyasi umuminsoniy g'oyalarga sadoqat ruhida shakllangan, tashqi aloqalar orqali turli xalqlar o'rtasida madaniyatlararo ko'prik o'rnatgan. U ilm-fan va madaniyat ravnaqiga keng imkoniyatlar yaratgan, din peshvolari, olimlar, san'atkorlar, me'morlar, yozuvchilar, shoirlarga alohida g'amxo'rlik ko'rsatib turgan. Bunday siyosat natijasida Sharq uyg'onish davrining ikkinchi bosqichiga asos solingan.

Amir Temur davlatining iqtisodiy diplomatiyasi va logistika siyosati. Yevropa davlatlari qirollari bilan yozishmalardagi ma'lumotlarga ko'ra, u Yevropa davlatlari bilan tez-tez elchilar almashinib turishni, shuningdek, mamlakat taraqqiyotiga katta hissa qo'shuvchi savdogarlar, ya'ni tadbirkorlar toifasiga katta imkoniyatlar yaratishni ko'zlagan.

Ayniqsa, savdo yo'llarining Samarqand orqali o'tishi saltanatning iqtisodiy, madaniy va ilmiy rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Misr tarixchisi As-Sayir Farojning yozishicha, o'lkamiz bo'ylab o'tadigan jahon savdo-sotiq yo'llari Amir Temur nazoratida bo'lgan va tijoratdan tushgan daromadning miqdori Fransiya Qirolining daromadidan ham ortiq bo'lgan[8].

O'rta asrlarda savdo bilan diplomatiya uyg'unlashib ketgan edi. Amir Temur saltanati rivojida Buyuk ipak yo'lining alohida o'rni bo'lgani kabi, ushbu aloqa

vositasining taraqqiyotida Amir Temur va temuriylar olib borgan siyosatning alohida o'rni bor. "Buyuk Ipak yo'li... Sharq bilan G'arb, islom bilan nasroniylik bir-biriga tutashgan joy edi...". Amir Temur "Buyuk ipak yo'li"ni nazorat qilib, xorijiy mamlakatlardan kelayotgan savdo karvonlari qatnovining xavfsizligini ta'minlashda rabotlar, qal'alar, ko'priklar qurish yo'lida muhim chora-tadbirlar ko'rdi va Sharq bilan G'arb o'rtasida savdo-sotiq va elchilik aloqalarini har tomonlama rivojlantirishga g'oyat katta e'tibor berdi. U poytaxtga ketayotgan savdogar va elchilarning beto'xtov yurishi uchun sharoit yaratilishini talab qilardi.

Amir Temur davlatining shaharlar diplomatiyasi. Amir Temur shaharlar qurish va obodonlashtirishga katta e'tibor bergan. Uning davrida Markaziy Osiyodagi shaharlar har tomonlama gullab yashnagan. Poytaxt Samarqandga alohida e'tibor berilganligi tarixiy manbalarda ham o'z aksini topgan. 2015-yilda Samarqandga tashrif buyurgan AQSHning sobiq davlat kotibi Jon Kerri Temuriylar davrining shon-shavkati, uning turli millat va elatlarni birlashtirgan poytaxt Samarqand shahri haqida quyidagilarni aytib o'tgan edi: "Bu turklar, arablar, musulmonlar, yahudiylar, yunonlar, armanilar, xristianlar, katolik va nestorianlar bilan birday muloqotda bo'lgan shahardir. Biz Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nyu-Yorkda 70 yil muqaddam tashkil etilgan deb hisoblaymiz. Yo'q. Bu Samarqandda bir necha yuz yil oldin sodir bo'lgan".

Amir Temur davlatida parlament diplomatiyasi. Qadim O'zbekiston zaminida yashab o'tgan mutafakkir ajdodlarimizning tarixiy asarlarida, zamondoshlarining ular haqidagi xotiralarida ham bugungi parlamentning qadimiy kurtaklari ko'zga tashlanganligini ta'kidlab o'tish lozim. Xususan, Amir Temur diplomatiyasi maslahat, kengashga asoslangan bo'lib, so'nggi xulosa chiqarilgan qat'iy qarorlar qabul qilgan. Buyuk Amir Temurning "Temur tuzuklari" sahifalarida davlat ishlarini saltanat qonun-qoidalariga asoslangan holda boshqarganligi[9], saltanat ishlarida har kimning so'zini eshitib har kimdan fikr olganligi haqidagi 3 satrlar mavjud. Sohobqiron har bir yurish va jangu-jadallar oldidan piru-murshidlardan duo va fотиha olish bilan birga, davlat arboblari, sipohlar hamda sarkardalar ishtirokida maslahatu-mashvaratlarni doimiy o'tkazganligi va yurtning oqsoqollaridan iborat Qurultoy chaqirganligi yaxshi ma'lum.

Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma»sida yer kurrasidagi jahonshumul ahamiyatga ega bo'lgan Hindiston yurishining Kengash orqali qabul qilinganligi ko'rsatilgan[10].

Bugungi kunda respublikamizda xorijiy davlatlarning tajribasini o'rganish bilan bir vaqtda Sharqdagi mutafakkir ajdodlarimizning bebaho meroslaridan ham foydalangan holda parlamentning yangi tizimi yaratilishiga qolmasdan, hokimiyat uch tarmog'ining yanada mutanosib shakli yaratildi.

Amir Temur davlatining media diplomatiyasi. Amir Temur diplomatiyasining tahdid, ogohlantirish bilan birga tashviqot usullaridan keng foydalanishga intilgan. Bu esa o'sha davrning o'ziga xos information kurashlaridan biri edi. U o'z saltanatining barcha mintaqalaridagi haqiqiy ahvol, mahalliy amaldorlarning xalqqa munosabati, bozorlardagi narx-navo, joylardagi tartib intizom haqida

aniq va to'g'ri ma'lumotga ega bo'lishga katta etibor bergan. Buning uchun maxsus axborot to'plovchilardan, aloqa xizmatlaridan, joylarga topshiriq bilan yuboriladigan ishonchli vakillardan foydalangan. Sohibqiron bevosita xalq bilan uchrashib turgan, arz va shikoyatlarni to'g'ridan to'g'ri eshitib va ko'rib hal qilgan. "...Sohibqiron... mahalliy amaldorlarning xalqqa munosabati, joylardagi narx-navo va tartib-intizom haqida aniq ma'lumotga ega bo'lish uchun ishonchli vakillardan, aloqa xizmatlaridan foydalangan". Bu esa Temurning diplomatik aloqa vositalari, elchilarning xalq bilan bevosita ishlashi, axborot almashinuvi orqali olib borilgan xalq diplomatiyasini misoli bo'la oladi.

Amir Temurning harbiy strategiyasi. Amir Temur moxir va muzaffar sarkarda sifatida mamlakatning mudofaa qudratini mustahkamlash, jangovar qo'shinning moddiy ta'minoti, uni qurollantirish, harbiy intizom masalalariga alohida e'tibor bergan. Pokistonlik olim Durrioniy "Amir Temur O'rta Osiyodan chiqqan buyuk sarkardalardan biridir. Uning qat'iyatligi, bir maqsadga intiluvchanligi hamda tirishqoqligi kuchli raqiblari ustidan g'alaba qozonishga yordam bergan. U turli vaziyatlarda raqiblaridan ustun kelishining birorta ham imkoniyatini qo'ldan boy bermagan, kerak bo'lganda hech ikkilanmay muzokara olib borgan, o'zi kuchli diplomat bo'lgan, uning strategiyasi zudlik bilan harakat qilish, raqibiga zarba berish" deb uning diplomatiyasiga katta baho bergan.

Amir Temurning muhim harbiy strategiyalari:
bu g'animni tinch yo'l bilan o'z tomoniga og'dirish;

qo'shin tarkibi xilma-xil millat va e'tiqod qiluvchilarning mavjudligi;

qo'shin tarkibida tibbiy xizmat vakillarining tashkil etilganligi;

axborot xurujidan moxirlik bilan foydalanish;

xarbiy taktikaning sir tutilishi;

hududlarning topografiyasini mukammal bilish;

falakiyot ilmidan xabardorlik;

tashqi razvedkaning mukammal tashkil etilganligi

Zamonaviy O'zbekiston diplomatik munosabatlarini rivojlantirishda Amir Temur merosining ahamiyati.

Amir Temur Yevropaning Fransiya, Angliya va Kastiliya kabi yirik qirolliklari bilan bevosita savdo va diplomatik aloqalar o'rnatdi. Tarixshunos S.R.Moralez

"The Diplomat in Spain" gazetasining internet saytida chiqargan maqolasida quyidagilarni bayon qilgan: "O'zbek diplomatiyasi haqiqatdan chuqur tarixiy ildizga ega. Ayniqsa, Sohibqiron Amir Temur davriga kelib, Yevropa davlatlari bilan hamkorlik aloqalari yanada rivojlana bordi. Temuriylar tarixi va san'atini o'rganishda fransuz-o'zbek olimlarining hamkorligi, ilmiy almashinuv, madaniy ko'priklar, o'zaro hurmat, temurshunoslik orqali ikki xalqni yaqinlashtirish bulaming bari zamonaviy xalq diplomatiyasining yorqin misolidir.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Amir Temur saltanatining tashqi siyosati va diplomatiyasi tarixi, uning yo'nalishlari alohida mavzularda chuqur o'rganilishi kerak va ular bugungi O'zbekistonning tashqi siyosati va diplomatiyasini boyitishda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi jahon xalqaro munosabatlar tizimi Amir Temurdan o'rnak olishi kerak bo'lgan 4 ta jihatga to'xtalib o'tish mumkin:

Birinchii jihat. Tashqi siyosat yo'nalishida mudofaa, tinchlik, barqarorlik, yaxshi qo'shnichilik va savdo-iqtisod aloqalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi jihat. Ko'p qirrali tashqi siyosat yuritish amaliyoti. Bu mamlakatlarga boshqa bir mamlakat bilan bog'lanib qolish siyosatidan qutqaradi.

Uchinchi jihat. "Soft power" siyosati. Bu orqali mamlakat o'zining milliy brendlarini namoyish qilish imkoniga ega bo'ladi.

To'rtinchi jihat. Kuch ishlatmasdan nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish amaliyoti.

Amir Temur faoliyatida xalq diplomatiyasining ko'plab jihatlari – xalq bilan bevosita aloqa, madaniy almashinuv, bag'rikenglik, elchilik va savdo orqali o'zaro ishonch kabi elementlar mavjud bo'lgan.

Temurning Fransiya bilan aloqalari zamonaviy xalq diplomatiyasining tarixiy ildizlarini ochib beradi va bu tajriba hozirgi O'zbekiston diplomatik siyosatida qadrlanishi lozim.

Temuriylar diplomatik merosidan zamonaviy O'zbekistonda xalq diplomatiyasi siyosatini shakllantirishda foydalanish, xususan, madaniy va ilmiy almashinuvlar orqali xalqaro nufuzni oshirish mumkin.

Amir Temur xalq diplomatiyasiga oid tarixiy tajribalarni xalqaro konferensiyalar, diplomatik treninglar va madaniy almashinuv dasturlari orqali targ'ib qilish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Саидов А., Керен Л. Амир Темур ва Франция. – Тошкент: Адолат, 2016.
2. Руи Гонсалес де Клавихо. Буюк Амир Темур тарихи (1403–1406). Т.: 2007.
3. Nye, Joseph S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – NY: Public Affairs, 2004.
4. Руи Гонсалес де Клавихо. Самарқанддаги Амир Темур саройига саёҳат кундалиги // Санъат. – Тошкент: 1990. – № 6. – Б.22.
5. Амир Темур ва Темурийлар давлатида халқ дипломатияси / https://www.kultura.uz/view_2_r_11254.html
6. Амир Темур ва темурийлар давлатида халқ дипломатиясининг аҳамияти / <https://soglom.uz/archives/14761?utm>
7. Амир Темур ва Темурийлар даврида маданий ва иқтисодий дипломатия / <https://www.scocenter.uz/post-detail/559>
8. Uvatov U. Misr tarixchisining qo'llanmasi // "Milliy tiklanish" gazetasi, 1996,10-oktyabr
9. Темур тузуклари / Б. Ахмедов тахрири остида. - Т.: F. Гулом нашриети, 1996. - Б. 68, 86, 87.
10. Бобурнома.-Т.: Юлдузча нашриёти, 1989.-Б. 132-133,201.